

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าสาकु อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

The Association between Community and
Sago Forest in Nayong District, Trang Province

พงศเทพ แก้วเสถียร

Pongtep Kaewsatean

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแง่มุมความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าสาकु ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนในมิติต่าง ๆ คือ ป่าสาकुมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง เป็นที่อยู่อาศัย ขยายพันธุ์ และเป็นแหล่งหากินของสัตว์ เป็นแหล่งอาหารให้กับคนในชุมชน มีคุณประโยชน์ต่อสุขภาพที่ช่วยในการรักษาโรคและบำรุงร่างกาย นอกจากนี้ป่าสาคูกยังมีความสัมพันธ์กับชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในปัจจุบันสภาพเหล่านี้ลบลบกันไปเหลือแต่คำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนจึงควรร่วมกันรณรงค์ให้ประชาชนเห็นคุณค่า ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมให้ชุมชนอนุรักษ์ป่าสาकु ด้วยการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อให้ป่าสาकुคงอยู่กับชุมชนสืบไป

คำสำคัญ : ชุมชนป่าสาकु ความหลากหลายทางชีวภาพ การดำรงชีวิต การอนุรักษ์

Abstract

This article presented the association between a community and a sago forest which is crucial for the way of life in the community in various aspects. The sago forest comprises high biological diversity and it is a habitat, a breeding place, and a food source for animals. It is also the food source for people in the community, containing beneficial nutrients for health treatment and health enrichment. Additionally, the sago forest is related to the community in economy, society, and culture dimensions. However, nowadays these things

disappear and there is only hearsay from elders in the community. Therefore, relevant parties should collaborate to campaign for making people appreciate and revive folk wisdom, and encouraging locals to conserve the sago forest and to arrange and exploit it sustainably for the sustainable relationship between the sago forest and the community.

Keywords : Association community sago forest, biological diversity, living, conservation

ความนำ

ระบบนิเวศป่าสาकु มีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนชาวนา เพราะป่าสาकु ในระบบชลประทานชาวบ้านในสมัยก่อนชาวบ้านทำนาโดยอาศัยน้ำจากคลองธรรมชาติ ซึ่งมีป่าสาकुขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นตลอดแนวลำคลอง ทำให้บริเวณป่าสาकुและพื้นที่โดยรอบ มีความชุ่มชื้น ส่งผลให้น้ำระเหยได้ช้า ประกอบกับลักษณะของลำต้นสาकुที่มีรากมาก มีลำต้นขนาดใหญ่ เมื่อสาकुที่มีอายุประมาณ 2 - 3 ปี จะมีลักษณะเป็นป่าที่ต้นสาकुขึ้นรวมกันอย่างหนาแน่น กีดขวางทางน้ำ และชะลอการไหลของน้ำไม่ให้ไหลผ่านลงทะเลไปอย่างสะดวก ในแถบอำเภอนาโยงมีคลองลำขานเป็นคลองหลัก ซึ่งมีคลองสาขาต่าง ๆ เช่น คลองลำลุง คลองห้วยนุ้ย คลองลำพิกุล เป็นลำคลองสายสั้น ๆ พื้นที่ที่มีความลาดชันมาก ทำให้น้ำไหลลงทะเลอย่างรวดเร็ว ต้นสาकुช่วยชะลอการไหลของน้ำ ทำให้มีน้ำขังอยู่ในลำคลอง ในระยะยาวชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากคลองป่าสาकुเพื่อการอุปโภคบริโภคและใช้ในการทำเกษตรกรรม โดยการทำนบกั้นคลองอย่างง่าย ๆ ด้วยการใช้กิ่งไม้วางซ้อนกันแล้วเอาดินถมสลับกันเป็นขั้น ๆ จากนั้นก็ขุดเหมือง (บ่อ) ดินขนาดใหญ่ใกล้กับบริเวณที่ทำนบก แล้วขุดคูเพื่อดึงน้ำจากคลองที่มีป่าสาकुเข้ามาขังเหมืองดิน ต่อจากเหมืองดินขนาดใหญ่ดังกล่าวก็จะขุดคูน้ำเข้าไปในพื้นที่ตามที่บ้านตกลกกันว่าจะให้ขุดไปในทิศทางใด เมื่อคูน้ำผ่านที่นาของใครผู้นั้นก็ขุดลำรางเพื่อชักน้ำเข้าเหมืองดินขนาดเล็กหรือที่บ้านเรียกว่า “เหมืองไล่ไก่” หรือ “เหมืองขอย” ต่อจากนั้นชาวบ้านก็จะขุดช่องระบายน้ำเข้าสู่ที่นาของตนอีกทีหนึ่ง

ในกรณีที่ต้องการให้น้ำเข้าที่นาน้อยหรือไม่ต้องการน้ำ ชาวบ้านจะนำกิ่งไม้จำนวนมากมาปักขวางทางน้ำที่ปากลำรางหรือนำดินมาถมปิดปากลำรางนั้น แต่ในบางครั้งน้ำในเหมืองมีน้อยไม่เพียงพอที่จะไหลเข้านา ชาวบ้านก็จะตัดต้นสาकुมาวางขวางลำคลองเพื่อทดน้ำให้สูงขึ้น ทำให้มีน้ำเพียงพอที่จะไหลเข้าสู่ที่นาได้

ในชุมชนที่มีระบบการจัดการน้ำซึ่งทุกคนมีส่วนร่วมกันสร้างขึ้น ผู้ชายจะช่วยกันทำทำนบและขุดเหมือง ส่วนผู้หญิงจะทำหน้าที่หุงหาอาหาร เมื่อสร้างเหมืองเสร็จก็จะมี การปรับแต่งขุดลอกเหมืองกันปีละครั้ง โดยจะทำกันก่อนฤดูน้ำมากของแต่ละปี คือ ประมาณเดือนหก (พฤษภาคม) ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าถึงเวลาที่จะต้องขุดลอกเหมือง เมื่อถึง เวลาชาวบ้านก็ต่างมาขุดลอกปรับแต่งเหมืองโดยไม่ต้องมีการบอกกล่าว ส่วนผู้ที่ไม่มาร่วม ขุดลอกเหมืองมักจะเป็นที่รังเกียจของคนในหมู่บ้าน ครั้นเมื่อมีการปรับแต่งเหมืองครั้งต่อไป ชาวบ้านผู้นั้นมักจะมาร่วมแต่โดยดี ชุมชนนั้นนอกจากมีระบบการจัดการที่ทำให้ทุกคน มาร่วมกันสร้างเหมืองแล้วยังมีระบบการจัดสรรน้ำเพื่อให้ชาวบ้านได้มีน้ำใช้ทำนาอย่างทั่วถึง ด้วย โดยเจ้าของนาที่เปิดช่องระบายน้ำเข้านาเมื่อได้น้ำเพียงพอแล้วก็จะปิดช่องระบายน้ำ เพื่อให้น้ำไหลผ่านไปยังที่นาอื่น ๆ ด้วยวิธีการนี้พื้นที่นาที่อยู่ท้ายสุดก็สามารถมีน้ำใช้ในนา อย่างไม่ขาดแคลน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีการขุดบ่อน้ำที่เรียกว่า “บ่อลอก” หรือ “มัม” ไว้มาก ๆ กับลำคลองป่าสาकुด้วยเพื่อใช้น้ำสำหรับอุปโภคบริโภค ซึ่งแม้จะเป็นหน้าแล้ง ชาวบ้านก็ยังคมีน้ำใช้ตลอดปี (เยี่ยม ชันจาง, สัมภาษณ์. 2554)

เมื่อปี พ.ศ. 2522 เกิดน้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่จังหวัดตรัง ภาครัฐสรุปว่าป่าสาकु เป็นต้นเหตุของน้ำท่วม เพราะป่าสาकुเป็นสิ่งกีดขวางทางน้ำ ทำให้น้ำไหลไม่สะดวก ภาครัฐ จึงได้ขุดลอกคลองและสร้างฝายกักเก็บน้ำเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ผลปรากฏว่า กุ้ง หอย ปู ปลา มีจำนวนลดลงอย่างน่าตกใจ ขณะที่ชาวบ้านได้ข้อสรุปว่า คลองที่มีป่าสาकुยังคง มีสภาพความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำเหมือนเดิม (ประภาส รัตนะ, สัมภาษณ์. 2554)

ภาพที่ 1 ระบบนิเวศป่าสาकु

ภาพที่ 2 ต้นสาकु

การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของคนกับปลาสาคร ในอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ในครั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ปลาสาครที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีคุณค่าด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่อดีตมาจนถึง ปัจจุบัน การที่ปลาสาครถูกทำลายอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาของภาครัฐหรือด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านอย่างมากมาย การอนุรักษ์และฟื้นฟูปลาสาครเพื่อให้ คงอยู่กับชุมชนสืบไปจึงเป็นสิ่งที่พึงกระทำอย่างยิ่ง

ความหลากหลายทางชีวภาพของปลาสาคร

ปลาสาครมีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ ปรากฏพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ จำนวนมากในพื้นที่นี้ พันธุ์พืชที่เจริญงอกงามบริเวณปลาสาคร ได้แก่ ผักหนาม บอนส้ม ลำเพ็ง ลูกชิ่ง ส้มป่อย ส้มแก้ว ส้มเผาะ หมากหมก ผักเหมียง ผักกูด ชุมเห็ด ส้มกุ้ง ส้มเขียบ ยอดแฉ้ เป็นต้น ส่วนสัตว์น้ำต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่มีจำนวนไม่น้อย ได้แก่ ปลาช่อน ปลาทอม ปลากระดี ปลาโตน ปลาซึ่ม ปลาตะเพียน ปลากด ปลาไหล ปลาตูหนา และปลาอื่น ๆ อีกมากมาย นอกจากนี้ยังมีสัตว์อื่น ๆ ที่มาอาศัยอยู่แถบปลาสาคร ได้แก่ นกชนิดต่าง ๆ ตะกวด พังพอน หนู งู เต่า ตะพาบน้ำ เป็นต้น

ความหลากหลายทางชีวภาพเหล่านี้ส่งผลให้ปลาสาครเป็นที่อยู่อาศัย ขยายพันธุ์ และเป็นแหล่งอาหารของสัตว์หลายชนิดต่าง ๆ ทั้งสัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ ครึ่งบกครึ่งน้ำ และมนุษย์ สัตว์จำนวนมากมีปลาสาครเป็นบ้านอยู่อาศัย สืบทอดขยายพันธุ์ โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งปลาสาครจะเป็นแหล่งขยายพันธุ์สำคัญของสัตว์น้ำ ขณะเดียวกัน ก็อาศัยปลาสาครซึ่งมีน้ำขุ่นมัวรอบเข้าสู่หน้าฝนอีกครั้ง เช่น กรณีหอยโข่งที่ขอบวงไข่บนทางสาคร เป็นอาหารที่สำคัญของสัตว์หลายชนิด เช่น ปลาและงู ปลาตัวเล็ก ๆ เป็นอาหารของกบ งู และปลาตัวใหญ่ ส่วนพวกแพลงก์ตอนที่ลอยมากับสายน้ำเป็นอาหารให้กับสัตว์ขนาดเล็ก เช่น ปลาชนิดต่าง ๆ อีกทั้งการทับถมของซากพืชและสัตว์หรือแม้แต่รากหน่ออ่อน ของสาครก็ยังเป็นอาหารของสัตว์ต่าง ๆ ได้ เช่น รากอ่อนของต้นสาครเป็นอาหารของปลา ซึ่มหรือปลาสร้อยนกเขา ซึ่งเป็นปลาขึ้นชื่อของคลองลำชานว่ามีรสชาดีอร่อยกว่าปลา ในพื้นที่อื่น ๆ เป็นต้น ขณะเดียวกันความหลากหลายทางชีวภาพในปลาสาคร ยังช่วยให้ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์จากพืชที่อยู่ในบริเวณคลองที่มีปลาสาคร โดยนำมาใช้เป็นสมุนไพรเพื่อรักษาโรคและบางชนิดก็นำมาใช้ประโยชน์เพื่อเป็นสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องจักสานสำหรับใช้ในครัวเรือนอีกด้วย เช่น การนำเปลือกทางสาครและเปลือก ของต้นคลุ้ม ต้นคล้า มาสานเป็นเสื่อ การนำไปเตยมาสานเป็นภาชนะต่าง ๆ อีกทั้ง

ในป่าสาकुมีพืชสมุนไพรนานาชนิดที่ใช้ช่วยในการรักษาโรคและบำรุงร่างกาย สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น กระพังโหม กะตังใบ ขี้เหล็ก คล้า คลุ้ม จิก ชุมเห็ดใหญ่ ชะพลู ชะมวง เตยหอม เป็นต้น พืชชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวบ้านในพื้นที่และในละแวกใกล้เคียงสามารถนำมาใช้ โดยทำเป็นยาสมุนไพร เช่น ใบชุมเห็ด นำมาสูบแทนใบจากและนำมาตำเพื่อใช้ทารักษาโรคกลากเกลื้อน เป็นการประหยัดรายจ่ายและอาจเหลือขายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว ส่วนพันธุ์ไม้บางชนิดสามารถนำมาทำเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เสื่อ กระดัง แจย นาง ไช จง ตะกร้า สุ่มไก่ ช้อง เป็นต้น สำหรับพืชที่ใช้ในการจักสาน นอกจากสาकुแล้วยังมีคลุ้ม คล้า เตย พ้อ หวายลิง ก้านมะพร้าว ทางตาล กก ย่านลิเภา ผักตบชวา ย่านปด ไม้ไผ่ ระกำ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าสาकुในมิติทางเศรษฐกิจ

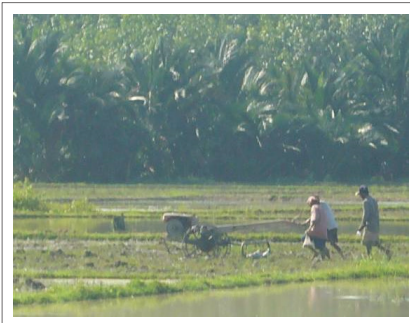
ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าสาकुทำให้ป่าสาकुเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเห็นได้ชัดจากการที่ชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าสาकुเพื่อผลิตอาหาร ชาวบ้านมีการตั้งกลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วร่วมใจ ซึ่งมีกิจกรรมการแปรรูปอาหารและทำขนมจากแป้งสาคุ ป่าสาคุจึงเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีพของคนในชุมชน

จากการที่ป่าสาकुเป็นแหล่งชอน้ำให้มีน้ำตลอดทั้งปี และมีคลองเล็ก ๆ หลายสาย คลองเล็ก ๆ เหล่านี้ช่วยส่งน้ำให้กับชุมชนเพื่อไว้ใช้สำหรับทำการเกษตร ทำให้พื้นที่อำเภอ นาโงยซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การทำนาได้รับผลผลิตค่อนข้างสูง การที่คลองเล็ก ๆ ดังกล่าวสามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี ก็เพราะว่าป่าสาคุขึ้นอยู่ตลอดสองฝั่งคลอง มีส่วนสำคัญในการบังแสงแดดและบังลมทำให้น้ำระเหยไปได้ช้า อีกทั้งป่าสาคุยังทำให้น้ำไม่ไหลแรงเกินไปด้วย ในอดีตที่ความเจริญยังเข้าไปไม่ถึง ชาวบ้านแต่ละครอบครัวต่างก็มีป่าสาคุเป็นของตนเอง เมื่อไปตั้งบ้านเรือนที่ใดก็มักจะปลูกสาคุไว้ที่นั้น อาชีพการทำนาของคนในชุมชนส่วนใหญ่ใช้น้ำที่ส่งมาจากลำคลองที่มีต้นสาคุ ชาวบ้านที่ทำนาจึงมีน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี การขุดลอกคลองโดยการทำลายป่าสาคุทำให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำในการทำนาและเป็นการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำอีกด้วย (ละเมียด รัตนะ, สัมภาษณ์. 24 เมษายน 2557)

ในอดีตชาวบ้านเปรียบเทียบนาว่าเป็นดั่งหม้อข้าวและป่าสาคุเปรียบเสมือนครัว ชาวบ้านได้พึ่งพาป่าสาคุเป็นแหล่งอาหารในครัวเรือนและสร้างรายได้ ป่าสาคุเป็นแหล่งอาหารสำคัญที่นอกจากชาวบ้านใช้แบ่งจากต้นสาคุมาประกอบอาหารแล้ว ยังใช้เป็น

อาหารเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ ได้อีกด้วย (สาริณีย์ จันทรัมย์. 2550) ส่วนใบสาकुมีประโยชน์ ในการดำรงชีวิตด้านอื่น ๆ ได้แก่ การนำใบสาकुมาทำจากเพื่อมุงหลังคาและกั้นฝาบ้าน ซึ่งมีความทนทานมากกว่าจากที่ทำด้วยใบปาล์มชนิดอื่น ๆ ปัจจุบันจากใบสาคุราคาสูงถึง ตับละ 10 บาท สามารถใช้เป็นอาชีพเสริมทำรายได้ให้กับชาวบ้านได้อย่างดี ส่วนก้านสาคุ นำมาทำเสื่อใช้ปูสำหรับนั่งหรือนอน ปัจจุบันเสื่อจากก้านสาคุราคาฝืนละประมาณ 200 - 400 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของเสื่อ นอกจากนี้ ก้านใบเมื่อนำมามัดรวมกันยังใช้ เป็นไม้กวาดได้ด้วย

ด้วยความสำคัญของป่าสาคุดังกล่าว ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้งชมรมเพื่อการ อนุรักษ์ป่าสาคุ ชมรมอนุรักษ์ป่าสาคุอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มีบทบาทสำคัญในการ ทำหน้าที่ปกป้องและอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาคุ ในปัจจุบันป่าสาคุยังคงมีความสำคัญต่อการ ดำเนินชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่นี้

ภาพที่ 3 การทำนารอบ ๆ ป่าสาคุ
(ภาพจากสมาคมหยาดฝน)

ภาพที่ 4 ผลิตภัณฑ์จากแปงสาคุ
(ภาพจากสมาคมหยาดฝน)

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าสาคุในมิติทางสังคม

การที่ชุมชนมีชมรมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาคุขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเกิดทุน ทางสังคมหลายด้าน ทุนดังกล่าวล้วนเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตอยู่ของคนในชุมชน ประการแรก ส่งผลให้มีกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรพื้นที่ชุ่มน้ำที่ดี ทำให้ทุกคน ใช้ทรัพยากรแบบไม่ทำลาย เกิดกระบวนการตรวจตรา ทำให้กฎระเบียบดังกล่าวมีผล ในทางปฏิบัติ ที่เห็นได้ชัดคือ ในปัจจุบันการลักลอบใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายสัตว์น้ำ ลดน้อยลง

ประการที่สอง เกิดความร่วมมือกันหลายฝ่าย ได้แก่ ชมรมอนุรักษ์ป่าสาคุ อำเภอนาโยง กลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมตำบล เครือข่ายการทำงาน

เกษตรอินทรีย์คลอลงำชาน โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเหล่านี้ต่างเคลื่อนไหวให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้มาก ทั้งจากการร่วมแรงร่วมใจกันเอง และการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน

ประการที่สาม เกิดทุนทางสังคมด้วยการสร้างเครือข่ายกับภายนอก นับเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเรียนรู้และเข้าใจโลกภายนอกมากขึ้น มีทางเลือกใหม่ ๆ และเห็นความสำคัญของการทำงานเพื่อส่วนรวม สร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้น โดยอาศัยบรรยากาศในการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ทำให้เกิดการช่วยเหลือพึ่งพากันมากขึ้น และที่ผ่านมาซึ่งชาวบ้านพึ่งพาระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ การใช้ทรัพยากรจึงเป็นไปอย่างล้าผลาญ ละเลยวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเอง สิ่งเหล่านี้ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

ประการที่สี่ การเคลื่อนไหวของเครือข่ายทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถต่อสู้กับวิกฤติที่เกิดขึ้นได้ มีอำนาจในการกำหนดแนวทางของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าสาकुที่มีการร่วมมือกันระหว่างชุมชนโดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรตลอดลุ่มน้ำปะเหลียน ตั้งแต่ป่าต้นน้ำ (พื้นที่ภูเขา) พื้นที่ชุ่มน้ำ (ป่าสาकु) จนถึงพื้นที่ปลายน้ำ (ป่าชายเลน) การวางเป้าหมายการพัฒนา กระทั่งการใช้งบประมาณในการพัฒนา ด้วยระบบภูมิปัญญาที่ชุมชนฟื้นฟูและสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สมบัติ เหลสกุล (2554) กล่าวว่า กระบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร สามารถสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาจนได้รับความชอบธรรมและมีศักยภาพที่จะจัดการเรื่องต่าง ๆ ของตนเองได้บนพื้นฐานของความร่วมมือและร่วมใจกัน ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งกว่าเดิมเป็นอันมาก

ประการสุดท้าย เป็นการฟื้นฟูระบบความสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะในเรื่องของผลผลิตที่แต่ละชุมชนมีไม่เหมือนกัน สามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ๆ ได้ การเดินทางแลกเปลี่ยนผลผลิตก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เมื่อมีกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ก็ร่วมมือช่วยเหลือกัน ก่อให้เกิดระบบเกลอ (เพื่อนสนิท) ขึ้นระหว่างครอบครัวต่างหมู่บ้าน เป็นความสนิทสนมเหมือนพี่น้อง ระบบความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนจึงเข้มแข็งยิ่งขึ้น ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ นอกชุมชนเข้ามาเป็นเครือข่ายอย่างกว้างขวาง ระบบเกลอยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน เช่น เกลอลา เกลอนา เกลอล ซึ่งอาศัยแม่น้ำปะเหลียนเป็นสายน้ำที่ร้อยรัดให้ผู้คนทั้ง 3 ระบบนิเวศได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน มีการดำเนินงานเพื่อผลักดันให้ชาวบ้านร่วมกันเคลื่อนไหวฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรม จึงเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียนหรือเครือข่าย

กัลยาณมิตร อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543 กล่าวว่า การรวมตัวเช่นนี้เป็นการร่วมกันหาแนวทางแก้ไข เป็นระบบความสัมพันธ์บนพื้นที่ทางสังคมในรูปแบบใหม่จากการสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากร ที่ร่วมมือกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรทั้งระบบนิเวศ

ภาพที่ 5 เตรียมวัสดุในการสานเสื่อ

ภาพที่ 6 การทำจากมุงหลังคาจากใบสาकु

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าสาकुในมิติทางวัฒนธรรม

ชุมชนที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับระบบนิเวศป่าสาकु ส่วนใหญ่เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมมั่นคง มีการส่งสมสืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่ ผลิตซ้ำและผลิตใหม่เพื่อปรับปรุงเสริมแต่งให้สอดคล้องตามยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นความองกวมทางวัฒนธรรมที่ยังคงรากฐานเดิมไว้ แม้จะมีการปะทะของวัฒนธรรมสองกระแส คือ วัฒนธรรมภายนอกกับวัฒนธรรมชุมชน แต่ชุมชนก็มีได้ทั้งวัฒนธรรมซึ่งเป็นรากฐานเดิมทั้งหมด มีการปรับใช้สิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากับฐานทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่

วิถีชีวิตของคนในชุมชนรอบป่าสาकु สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม “สาकु” เป็นพืชประจำถิ่นที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในแถบนี้มายาวนาน จนนำไปสู่การสะสม ถ่ายทอดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างเด่นชัด สาकुจึงสอดแทรกอยู่แทบทุกกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน จนสั่งสมเป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏได้ 3 ลักษณะด้วยกัน คือ ระบบการผลิต ระบบความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ระบบการผลิต ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำนาซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยระบบนิเวศป่าสาकु มีการระลึกถึงบุญคุณของแม่โพสพตลอดช่วงของการเพาะปลูก สิ่งของต่าง ๆ ที่นำ

มาใช้ในพิธีทำขวัญข้าวแต่ละชนิดมีความสำคัญ ในพิธีกรรมต้องมีใบไม้และต้นไม้ในป่าให้ครบถึง 50 ชนิด จึงจะถือได้ว่าพิธีกรรมนั้นถูกต้องสมบูรณ์ ใบไม้ที่นำมาใช้ที่มีอยู่ในป่าสาकु เช่น ใบชุมเห็ด ใบชุมแสลง ย่านลิเภา เป็นต้น สิ่งดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ ในปัจจุบันแม้ว่าชาวานาในพื้นที่ยังคงมีอาชีพทำนา แต่ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ มีคนพูดถึงและปฏิบัติพิธีกรรมน้อยลง กลุ่มคนที่ยังมีความเชื่อและปฏิบัติอยู่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ หรือคนเฒ่าคนแก่ ส่วนคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจเนื่องจากไม่ได้เกี่ยวข้องกับการทำนาดังเช่นในอดีต จึงทำให้ขาดคนสืบทอด นอกจากนี้ความสนใจในการดูแลรักษาพันธุ์ไม้ที่ใช้ในการประกอบพิธีทำขวัญแม่โพสพก็ลดลงด้วย

ระบบความเชื่อ ในด้านนี้ปรากฏผ่านการนำสิ่งของจากป่าสาकुมาใช้ประโยชน์เพื่อประกอบพิธีกรรม เช่น การตีผึ้งนิยมนำใบไม้ชนิดหนึ่งที่มีมากในป่าสาकु ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ใบหมุย” มารวมกันเพื่อไล่ผีงให้ออกจากรัง หลังจากนั้นก็จะเก็บรังผึ้ง การตีผึ้งยังคงเป็นความเชื่อของคนในชุมชนรอบป่าสาकुที่สะท้อนการให้คุณค่าต่อธรรมชาติ แต่ละขั้นตอนของการตีผึ้งจะแสดงออกถึงความเชื่อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ คือก่อนการตีผึ้งจะมีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีเครื่องเช่นไหว้วาย เพื่อให้เจ้าที่เจ้าทางหรือทวดทั้งหลายที่ตนเคารพนับถือ อนุญาตและช่วยเหลือให้การตีผึ้งประสบความสำเร็จและปลอดภัย การปฏิบัติตนตามพิธีกรรมดังกล่าว ทำให้เกิดกำลังใจ มีจิตใจที่เข้มแข็ง การให้คุณค่ากับความเชื่อต่อธรรมชาติเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เน้นการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ชาวบ้านเชื่อว่าทุกอย่างมีเจ้าของ จะล่วงละเมิดด้วยความมั่งง่ายไม่ได้ ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณของทวด เจ้าป่าเจ้าเขา ทำให้ชาวบ้านไม่อาจตัดไม้ หรือทำลายระบบนิเวศป่าสาकुลงอย่างง่าย ๆ ซึ่งต่างกับแนวความคิดสมัยใหม่ที่พยายามเอาชนะธรรมชาติ แม้ในปัจจุบันชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะระบบนิเวศป่าสาकुเปลี่ยนแปลงไป แต่การแสดงออกซึ่งความเชื่อต่อสิ่งดังกล่าวยังคงมีอยู่อย่างแนบแน่นในจิตใจของชาวบ้านตลอดเวลา

ส่วนด้านระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าสาकु สะท้อนให้เห็นใน 3 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรในป่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกัน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ลักษณะดังกล่าวมีทั้งทางตรงและทางอ้อม เห็นได้จากการที่ชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับครุหมอ ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่คนในชุมชนให้ความเคารพ ครุหมอเป็นผู้ควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านในเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของระบบนิเวศป่าสาकुเอาไว้ ซึ่งทำให้มีพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เหลืออยู่เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม และใช้ประโยชน์อื่น ๆ

ป่าสาครยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมอีกลักษณะหนึ่ง คือ การที่ชุมชนแสดงออกถึงความเคารพบรรพบุรุษและสิ่งที่ยุคบรรพบุรุษได้สั่งสมถ่ายทอดด้วยการบูชา แม้บรรพบุรุษเหล่านั้นจะล่วงลับไปแล้ว การเคารพผีบรรพบุรุษถือว่าเป็นการเคารพรากเหง้าของตนเอง พิธีกรรมที่แสดงออกถึงการให้ความเคารพดังกล่าว ได้แก่ การไหว้ครู หมอตายายในพิธีกรรมมโนราห์โรงครู พิธีกรรมที่ว่านนี้มีการนำ “พื้งราด”^{*} ที่ทำมาจากใบเตยในป่าสาครมาใช้สานเป็นภาชนะสำหรับใส่ใส่ของเช่น ไห้ว นอกจากนี้ยังพบว่า หากพิธีกรรมขาดส่วนประกอบที่ได้จากต้นสาคร จะทำให้พิธีกรรมนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ เช่น การนำสิ่งของไปแก้บน จะต้องใช้ทางสาครเป็นส่วนประกอบของพิธีกรรม จึงจะทำให้การแก้บนหรือแก้เหมยประสบความสำเร็จ เป็นต้น

ภาพที่ 7 ใบสาครในการประกอบพิธีกรรม

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าสาครที่หายไป

จากการที่ในอดีตคนในชุมชนได้ดำเนินชีวิตตามวิถีชาวบ้าน โดยพึ่งพิงทรัพยากรป่าสาครที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตสืบมาถึงปัจจุบัน นับได้ว่าชีวิตมีความสัมพันธ์กับป่าสาครอย่างมาก การดำรงชีวิตของคนในชุมชนได้พึ่งพิงป่าสาคร ทั้งในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ประเพณีและวัฒนธรรม แต่ในปัจจุบันสภาพดังกล่าวกำลังลบลบเลื่อนไปเหลือเป็นคำบอกกล่าวของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน มีสาเหตุสำคัญหลายประการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือ

ประการแรก กระแสหลักทางสังคม ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี มีการพัฒนาข้าวของ เครื่องมือเครื่องใช้ให้มีความทันสมัยและอำนวยความสะดวกแก่คน

^{*} พื้งราด หรือ จงราด คือ ภาชนะที่สานด้วยใบเตยขนาดเล็กไว้สำหรับใส่ของเช่น ไห้ว จำนวน 3 สำรับ

ในสังคมมากขึ้น ทำให้สิ่งที่สร้างและผลิตขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ เช่น จากสาकु เสื่อสาकु ถูกมองว่าเป็นกระบวนการผลิตที่ยั่งยืน

ประการที่สอง ความต้องการพื้นฐานของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสในปัจจุบัน คือ มีความต้องการเครื่องอำนวยความสะดวกสมัยใหม่มาใช้ในการดำรงชีวิต โดยมองข้ามการใช้ประโยชน์จากป่าสาकुที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน

ประการที่สาม การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากป่าสาकु โดยมองว่ามีประโยชน์น้อยลงมาก เป็นสิ่งที่ล้าสมัยและสร้างความยุ่งยาก ทั้ง ๆ ที่ในสภาพความเป็นจริงแล้วป่าสาकुเป็นป่าที่มีคุณค่าต่อชุมชนอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต ละเมียด รัตนะ (สัมภาษณ์. 2554) กล่าวว่า ในอดีตชาวบ้านในพื้นที่อำเภอนาโยง ได้ใช้ประโยชน์จากต้นสาकुในการทำมาหากินและการประกอบอาชีพทุกหลังคาเรือน แต่ในปัจจุบันเมื่อเครื่องอำนวยความสะดวกเข้ามาใช้แทน ประกอบกับความยุ่งยากในการใช้ประโยชน์จากต้นสาकुทำให้วิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับต้นสาकुเลือนหายไป คนส่วนใหญ่ในชุมชนมองข้ามและไม่เห็นความสำคัญกับป่าสาकुที่มีคุณค่าอย่างมากกับชุมชน และนอกจากนี้ พร้อม มีสิน (สัมภาษณ์. 2554) กล่าวว่า ตอนนี้นั้นตนอายุ 80 กว่าปีแล้ว ในอดีตป่าสาकुมีความสำคัญกับคนในชุมชนมาก ป่าสาकुเป็นที่ทำมาหากินของคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีต แต่ในปัจจุบันคนกลับมองข้ามความสำคัญของป่าสาकु ทำให้คนในชุมชนไม่ค่อยนำสาकुมาใช้เหมือนในอดีต ความสะดวกสบายในสมัยใหม่ทำให้คนในชุมชนมองข้ามประโยชน์ของป่าสาकु เพราะคิดว่าเสียเวลา ถ้าทำอย่างอื่นจะดีกว่าทำเรื่องป่าสาकु

ประการที่สี่ การรุกกล้าพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ คนในชุมชนบางกลุ่มซึ่งเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนได้พยายามรุกเข้าไปในพื้นที่คลองและป่าสาकु เช่น ถมดินกล้าเข้าไปในคลอง การขุดคลองเพื่อให้ปลาเข้าไปในที่นาของตน หรือการขโมยสูบน้ำเข้าปруд กล้ายางที่เพาะขายของกลุ่มนายทุน หรือการแอบสูบน้ำทิ้งเพื่อจับปลาในคลองเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อาศัยน้ำจากคลองนั้น ๆ

ประการที่ห้า ความยากจนและแรงกระตุ้นจากตลาด ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่พึ่งพาการปลูกพืชอันเป็นที่ต้องการของตลาด เช่น ผักสวนครัวต่าง ๆ ชาวบ้านรอบพื้นที่ป่าสาकु ก็เหมือนกับชาวบ้านในภาคเกษตรกรรมทั่วไป คือ ประสบปัญหาเรื่องรายได้พร้อม ๆ กับอยู่ภายใต้การพึ่งพิงระบบตลาด ทำให้เส้นทางอาชีพของชาวบ้านต้องเลิกจากการทำนาหันไปปลูกยางพารา ในปัจจุบันพื้นที่นาถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ปลูกยางพาราไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของที่มีอยู่ และมีแนวโน้มของการใช้พื้นที่นาเป็นที่ปลูกยางและพืชอื่น ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้มีการทำลายป่าสาकुเพิ่มมากขึ้นเป็นทวีคูณ

ประการสุดท้าย ปัญหาจากนโยบายของรัฐและการปฏิบัติของข้าราชการในท้องถิ่น กล่าวคือ รัฐบาลมุ่งสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้เฉพาะหน้า แต่เดิมสนับสนุนการปลูกยาง ปัจจุบันสนับสนุนให้ทำสวนปาล์มเพิ่มขึ้น นโยบายดังกล่าว ทำให้การเคลื่อนไหวของชาวบ้านเพื่อฟื้นฟูป่าสาकुทำได้ไม่มากนัก ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ขัดแย้งกัน นอกจากนี้ นโยบายของรัฐบาลยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระหว่างความสัมพันธ์ของข้าราชการในท้องถิ่นกับเครือข่ายของชาวบ้านด้วย เช่น แต่เดิมเครือข่ายสามารถเคลื่อนไหวต่อรองให้ทางราชการสนับสนุนการพัฒนาการทำนาพร้อมกับการฟื้นฟูป่าสาकु แต่เมื่อรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการปลูกปาล์ม ทางราชการได้เปลี่ยนท่าทีไปโดยทันที โดยมุ่งมาสนับสนุนการปลูกปาล์มแทนการทำนา เป็นต้น

แนวทางในการเชื่อมโยงคนกับป่าสาकु

จากการที่ความสัมพันธ์ของคนกับป่าสาकुห่างหายมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากคนในชุมชนให้ความสำคัญและเห็นประโยชน์ของป่าสาकुน้อยลง ทำให้ความสัมพันธ์ของคนกับป่าสาकुมีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้การดำเนินการเชื่อมโยงคนกับป่าสาकु เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน น่าจะดำเนินการด้วยลู่ทางดังต่อไปนี้

ประการแรก ในระดับเยาวชน ควรมีการบูรณาการการเรียนการสอนในโรงเรียนกันอย่างจริงจัง โดยหาลู่ทางให้โรงเรียนเปิดสอนหลักสูตรท้องถิ่นที่เน้นเรื่องการให้ความรู้และการอนุรักษ์ป่าสาकु อาจเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยกระตุ้นให้เด็กและครอบครัวได้มีจิตสำนึกในการหวงแหนอนุรักษ์ หันกลับมาเห็นคุณค่าและใช้ประโยชน์จากป่าสาकु นอกจากนี้ควรรณรงค์ปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชน ในรูปแบบการจัดค่ายเยาวชน หรือการให้เยาวชนเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ

ประการที่สอง ในระดับองค์กรชุมชนควรมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งโดยการทำกิจกรรมกลุ่ม รวมทั้งมีการเชื่อมโยงและบูรณาการกิจกรรมกลุ่มให้มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง มีใช้ทำบ้างหยุดบ้าง

ประการที่สาม องค์กรพัฒนาเอกชน ควรมีการหนุนเสริมอย่างจริงจัง โดยชักชวนคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ควรนำกลุ่มต่าง ๆ ไปศึกษาดูงาน เพื่อให้กลุ่มเกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้น นอกจากนี้ควรจัดให้มีการทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เช่น การแปรรูปอาหารและขนมจากแป้งสาकु และควรมีการเสริมสร้างกระบวนการทำงานด้านการอนุรักษ์ของชมรมอนุรักษ์ป่าสาकुควบคู่ไปด้วย ลักษณะดังกล่าวจะเป็นหนทางเชื่อมประสานให้คนในชุมชนหันกลับมาหวงแหนและใช้ประโยชน์จากป่าสาकुกันมากขึ้น

ประการที่สี่ การสร้างเครือข่ายภายในชุมชน ควรจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ โดยการรวมกลุ่มพูดคุยทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อยตามพื้นที่สนับสนุน ให้แต่ละกลุ่มย่อยพูดคุยและจัดกิจกรรมของตนเอง หากกิจกรรมใดต้องมีทุนสนับสนุนอาจจะประสานงานขอสนับสนุนทุนจากภายนอกทั้งจากทางราชการและองค์กรเอกชน รวมทั้งพยายามดึงองค์การบริหารส่วนตำบลให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในแง่การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำไปกำหนดเป็นนโยบายดำเนินการอนุรักษ์พื้นที่ป่าสาकुโดยชุมชน

ประการสุดท้าย การสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน กลุ่มอนุรักษ์และพื้นที่ป่าสาकुต้องให้ความสำคัญในการสร้างเครือข่ายภายนอก ด้วยการนำความรู้เกี่ยวกับป่าสาकु วิถีชีวิตของชาวบ้าน การเคลื่อนไหวของชาวบ้านไปเผยแพร่แก่สาธารณะทั้งในรูปแบบของงานวิจัย รายงานทางวิชาการ เขียนข่าวและบทความในหน้าหนังสือพิมพ์ หรือจัดรายการวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น ด้วยการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้การอนุรักษ์และพื้นที่ป่าสาकुขยายผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทส่งท้าย

ระบบนิเวศป่าสาकुเป็นบ่อเกิดระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านรอบป่าสาकुหลายลักษณะด้วยกัน ทั้งระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน และระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน สำหรับระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน มีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ทำให้สมาชิกในชุมชนให้ความสนใจและห่วงใยซึ่งกันและกัน เมื่อมีกิจกรรมที่ต้องอาศัยคนจำนวนมากทำร่วมกัน เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การทำหรือการขุดลอกเหมืองหรือทำนบดินในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้น ก็จะร่วมแรงร่วมใจกันทำให้งานของชุมชนประสบผลสำเร็จและใช้ประโยชน์ร่วมกันได้

ในปัจจุบันแม้ชุมชนประสบกับปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าสาकुเสื่อมโทรมลง อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นหลัก เพื่อเข้าสู่การพัฒนาาระบบเกษตรกรรมแบบเข้มข้น เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้ทันกับความต้องการของสังคมปัจจุบัน เมื่อฐานทรัพยากรป่าสาकुเสื่อมโทรม ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากที่เคยพึ่งพาระบบนิเวศจากป่าสาकुเกือบทุกด้านในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังเล็งเห็นถึงความสำคัญและยังต้องพึ่งพาป่าสาकु ด้วยอาศัยฐานวัฒนธรรมชุมชนเดิมที่ยังมีอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดการต่อรอง เคลื่อนไหว สร้างเครือข่ายให้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

เห็นความสำคัญ อีกทั้งการเลือกผู้นำที่เหมาะสม เป็นที่เคารพของคนในชุมชน เป็นผู้ที่มีเครือข่ายส่วนใหญ่อยู่ในชุมชน เมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ จึงง่ายต่อการขอความร่วมมือให้งานดำเนินไปได้ด้วยดี

จากวิธิต่างที่แตกต่างกัน โดยบางกลุ่มมองว่าป่าสาครเป็นแหล่งที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิตเชิงเศรษฐกิจหรือมีคุณค่าน้อย ทำให้พื้นที่ป่าสาครลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ผู้รู้คุณค่า ศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องป่าสาครกันมากขึ้น โดยเฉพาะประเทศเนเธอร์แลนด์ ซึ่งเคยเป็นเจ้าของอานานิคมครอบครองอินโดนีเซียมายาวนาน และประเทศญี่ปุ่นซึ่งได้ให้ความสนใจป่าสาครเป็นพิเศษ ได้มีการจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการศึกษาป่าสาครขึ้น ทั้ง ๆ ที่ประเทศทั้งสองไม่มีป่าสาคร สำหรับประเทศไทยแม้จะมีการศึกษาวิจัยเรื่องป่าสาครอยู่บ้าง แต่ข้อมูลที่มียังกระจัดกระจายอยู่ในกลุ่มนักวิชาการเป็นส่วนใหญ่ ส่วนประชาชนยังคงมีความรู้ความเข้าใจน้อยเกี่ยวกับป่าสาคร จึงถึงเวลาแล้วที่หน่วยงานภาครัฐ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลายควรหันกลับมาทบทวนเรื่องนี้และควรหยุดทำลายป่าสาคร พร้อมกันนั้นควรร่วมกันรณรงค์ให้ประชาชนเห็นคุณค่า ป่าสาครมีปัญญาทองถิ่น ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ป่าสาคร ให้มีการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รณรงค์ให้ประชาชนเห็นคุณค่า ป่าสาครมีปัญญาทองถิ่น ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ป่าสาคร ให้มีการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2546). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : อูชาการพิมพ์.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2544). *วิถีใหม่แห่งการพัฒนา. เอกสารประกอบการสอนวิชาแนวคิดและทฤษฎี ในการวิเคราะห์สังคม*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- สมาคมขยายผลน. (2544). *การสูญเสียพื้นที่น้ำจืด : กรณีศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าสาคร เป็นสื่อเพื่อเป็นทางเลือกในการใช้พื้นที่ชุ่มน้ำอย่างยั่งยืนในอำเภอนาโง่ง จังหวัดตรัง*.
- สารินีย์ จันทร์ศมี. (2550). “การสร้างทุนทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าสาคร : ศึกษากรณี ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายอนุรักษ์ป่าสาคร อำเภอ นาโง่ง จังหวัดตรัง” ใน *สายน้ำพอเพียง กระบวนการนโยบายสาธารณะ : จากการพัฒนาทางด้านทรัพยากรของชุมชน สู่วิถีพอเพียง*.

สมบัติ เทศกุล และคณะ. (2547). **องค์กรพัฒนาเอกชนสาธารณะประโยชน์กับกระบวนการทางสังคมบนฐานความรู้ - ปัญญา**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). **พลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

บุคลากรกรม

ประภาส รัตนะ (ผู้ให้สัมภาษณ์) พงศ์เทพ แก้วเสถียร (ผู้สัมภาษณ์) เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2554.
พร้อม มีสิน (ผู้ให้สัมภาษณ์) พงศ์เทพ แก้วเสถียร (ผู้สัมภาษณ์) เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2554.
เยี่ยม ชันจาง (ผู้ให้สัมภาษณ์) พงศ์เทพ แก้วเสถียร (ผู้สัมภาษณ์) เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2554.
ละเมียด รัตนะ (ผู้ให้สัมภาษณ์) พงศ์เทพ แก้วเสถียร (ผู้สัมภาษณ์) เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2554.